

Monument al timbaler del Bruc

LA GUERRA DEL FRANCÈS: RELIGIÓ I MITES

ASSUMPTA MUSET I PONS

La commemoració, d'aquí a quatre anys, del segon centenari de la batalla del Bruc (6 de juny de 1808), i per extensió de la guerra del Francès, serà una ocasió excel·lent per poder aprofundir en el coneixement de les causes, l'evolució, les conseqüències i les interpretacions que s'han fet d'aquest transcendental esdeveniment històric. De moment, i lluny d'aquests objectius de gran abast, aquest article tan sols pretén reflexionar sobre el contingut religiós que va envoltar la batalla del 6 de Juny, d'una banda, i de la seva influència en l'aparició i formació dels mites que se'n van derivar, de l'altra.¹

CATALUNYA A PRINCIPIS DEL SEGLE XIX

En aquesta època, tant Catalunya com Espanya vivien immerses en una situació de crisi. Una crisi general i profunda, que afectava les estructures polítiques, econòmiques i socials de la vella monarquia borbònica, molt desacreditada i afeblida, tant a nivell intern com extern. Aquest panorama tan desolador contrastava amb l'eufòria que manifestava el flamant imperi napoleònic, en plena expansió política, militar i territorial.

1. Aquest article es basa en una conferència que, amb el títol de "La guerra Napoleònica a Catalunya: la batalla del Bruc i el mite del Timbaler", vaig fer al Bruc el passat mes de maig.

La invasió francesa, davant la passivitat de les autoritats, va ser considerada com una greu humiliació, que s'afegia al desànim general ja esmentat i que va actuar com un revulsiu capaç d'esperonar sentiments molt visceralment. Uns sentiments que foren atíats per l'Església i altres poders tradicionals que temien una expansió del moviment laic i revolucionari que representava Napoleó.

La batalla del Bruc s'ha d'analitzar, doncs, des d'una perspectiva marcada per la ignomínia que suposava l'ocupació, pel mal record que es tenia dels francesos, per l'enorme desequilibri de forces que hi havia entre uns i altres i per la intervenció d'elements eclesiàstics.

LA BATALLA DEL 6 DE JUNY DE 1808

A partir d'aquí entrem ja directament en el tema. És a dir, en l'enfrontament que hi va haver el 6 de juny del 1808 a l'alçada de Can Maçana, entre les tropes franceses, formades per 3.800 homes i comandades per Swchartz, i la resistència catalana. L'exèrcit estranger estava integrat per soldats ben uniformats, ben armats i ben entrenats, acostumats a guanyar, que es dirigien cap a Saragossa tot passant per Manresa, on, bàsicament, havien de castigar la insurrecció que havia suposat la crema del paper segellat pocs dies abans. Swchartz i els seus homes formaven un exèrcit d'invencibles, a qui hom donava el sobrenom d'àngüles imperials, definia com a "orgullosos y bizarros" i els conce-

dia el reconeixement de “*soberbios ganadores de Marengo y Austerlitz*”. Els catalans, per la seva banda i segons la historiografia tradicional, no passaven de ser una simple “*turba de brigantes*”: un escamot format a darrera hora i de manera espontània i precipitada per gent molt diversa, sense preparació, ni organització, ni armament, que representava un país sumit en el caos i mancat de lideratge polític i militar. El desequilibri de forces deixava molt clar, ja *a priori*, qui havia de ser el vencedor i qui el vençut. Els pronòstics, però, no es van complir i els francesos van ser derrotats i humiliats. No cal dir que el resultat de la batalla va ser inesperat i va tenir un potent efecte psicològic. El ressò de la victòria es va estendre com una taca d'oli i va obrir unes expectatives noves: la victòria era possible. Va esdevenir, també, una injecció de moral que va ser aprofitada per desenvolupar una campanya d'allistament i de suport econòmic a la guerra.²

Les victòries del Bruc, i molt especialment la primera, la del dia 6, van actuar com un revulsiu entre la població autòctona, tant a dins com a fora de Catalunya. Des del primer moment, també, van sorgir tota mena d'interpretacions mancades de realisme i amb un contingut fabulós, mitjançant les quals s'intentava explicar aquest resultat. Hom va tendir a accentuar la inferioritat de la resistència catalana, per tal de donar més importància a la victòria, i aquesta dinàmica va anar en augment a mesura que passaven els anys. Els càlculs més generosos afirmaven, sense complexos, que les forces locals, formades per menestrals i pagesos, no superaven els dos-cents o tres-cents individus; que havien actuat sense cap suport militar (la presència de soldats va ser sistemàticament ignorada); i que amb prou feines tenien armament, tret d'unes

quantas escopetes, un grapat de bales de ferro i algunes armes blanques. Això donava més heroisme a l'enfrontament. La victòria, doncs, va restar gravada en la ment dels homes i dones que ho van viure i va anar agafant un caràcter de llegenda, en la qual els fets verídics foren suplantats per altres d'irreals. El desenllaç fou explicat a partir de tesis diverses, sovint contradictòries, però basades sempre en la suposada intervenció de fenòmens sobrenaturals o del mateix atzar, d'una banda, i de la presència d'elements religiosos i miraculosos, de l'altra.

Calia trobar la causa capaç d'explicar la situació de desconcert i de desesperació que havia viscut l'enemic i que havia forçat la seva retirada, tot permetent la victòria dels catalans. En aquest punt les tesis argumentades van seguir dues línies molt clares: la del miracle i la del soroll. Ambdues es van complementar amb continguts de caràcter religiós. Una característica que encaixa amb la tradició cristiana, profundament compromesa amb els fets d'armes i molt especialment amb aquells que es feien en nom de Déu. ¿Qui no recorda allò de *Santiago Matamoros* o, sense anar més lluny, aquella Verge de les Batalles, nom amb el qual l'abat Miquel Muntades identificava la Verge de Montserrat, aliada incondicional dels catalans en la seva lluita contra els sarraïns?³

Tots aquests tòpics van reapareixer el 1808 i és que la resistència contra els ocupants francesos va adquirir la categoria de veritable croada. Hom lluitava, certament, contra els invasors, però també contra les tropes del mal, el cabdill de les quals, Napoleó, era confós amb el mateix diable. No cal dir que darrere d'aquesta campanya hi havia l'Església i d'altres poders tradicionals, que temien les conseqüències *revolucionàries* d'una possible victòria enemiga.

2. Josep M. Torras i Ribé, *Sometents, exèrcit i poble a les batalles del Bruc. Apunts sobre l'organització de la resistència catalana contra els francesos l'any 1808*. El Bruc: Ajuntament, 1983.

3. Miquel Muntades, *Montserrat. Su pasado, su presente y su porvenir*. Manresa: Imprenta de Roca, 1871, p. 120 i ss.

La presència de components sobrenaturals es va anar fent extensiva a tota la batalla, a partir de l'encadenament d'interpretacions fetes en moments diversos i per cronistes, també, diferents. Així, alguns autors van acabar considerant com un prodigi la pluja que va caure a l'alçada de Martorell, que va obligar les tropes estrangeres a aturar-se, circumstància que va ser aprofitada pels sometents per organitzar-se. D'altres, es van fixar en el lloc on es va produir l'esdeveniment: Montserrat, la muntanya santa dels catalans; en la data: el segon dia de la Pasqua de Pentecostès; o, fins i tot, en altres fets excepcionals com la destrucció del pont d'Abrera planejada, segons es diu, quan encara ningú no coneixia la reculada dels invasors (cal recordar que es dirigien cap a Saragossa, tot passant per Manresa i que, per tant, no tenien ordres de retornar a la Ciutat Comtal).

La majoria d'autors també van destacar la religiositat de què van fer ostentació els defensors de la terra. Això es posava de manifest en els reiterats actes d'adoració protagonitzats per aquests homes. Tots havien passat per l'església: els d'Igualada, havien anat a adorar el Santíssim; els de Manresa, havien resat sengles salves als seus patrons i a la Mare de Déu de Montserrat, havien fet un acte de contrició i havien jurat morir per Déu, la pàtria, el rei i la independència; i els de Santpedor havien anat a resar a la Verge dels Dolors, moment que el timbaler hauria aprofitat per agafar la caixa de la congregació. Tots els sometents hi havien acudit acompanyats dels estendards i les banderes dels seus protectors: el de Manresa, hi havia anat amb els de la Verge de Montserrat, la Puríssima i els Sants Màrtirs; el d'Igualada, amb el del seu Sant Crist; i el de Santpedor, amb el timbal i la bandera de la Congregació dels Dolors. A tot això s'hi afegia, encara, la presència de clergues, com el canonge Muntanyà de Manresa i d'altres que els havien acompanyat, disposats a participar en la lluita, en uns casos, i a animar els resistents, en altres. També els signes eclesiàstics, com monjos amb creus alçades, esglésies que repiquen a

sometent o penons amb insígnies sagrades, són presents en la majoria de gravats que hi ha sobre la batalla.

La transcendència religiosa, però, hauria estat molt més àmplia. Aquestes demostracions de fe haurien fet possible l'establiment d'una aliança entre Déu i els creients, els quals haurien rebut la gràcia de la victòria, malgrat la seva feblesa en el camp de batalla. Mentre que els orgullosos i els incrèduls haurien estat castigats amb la derrota, tot i la seva superioritat. Guanyen, així, importància tot un seguit d'interpretacions que identifiquen els catalans amb els bons i els francesos amb els dolents. A Igualada corrien llegendes i cançons que equiparaven Napoleó, a qui hom considerava l'encarnació del mal, amb Satanàs, que només podia ser doblegat amb la creu de Crist que era, precisament, el seu màxim protector local.

A partir d'aquí, és fàcil d'entendre que la victòria adquirís una explicació sobrenatural. Tot i així, l'agent mediador variava d'acord amb els interessos i la interpretació que se'n feia. Segons alguns, la responsable de la victòria hauria estat una dama blanca, que hom identificà amb la Verge de Montserrat, que s'aparegué a un monjo. Des de Manresa, es defensà el paper miraculós de la Puríssima Concepció i dels seus patrons, a les banderes dels quals se'ls concediren, l'any 1924, els honors de capità general. A Igualada, es lluità per demostrar que la victòria fou cosa del seu Sant Crist, l'estendard del qual també va gaudir d'importants reconeixements militars. Finalment, els de Santpedor ho van atribuir als efectes del tambor que ells duïen, propietat d'una venerada congregació local: la dels Dolors. Eliseo Sanz, el 1903, anava més lluny i afirmava, sense embuts, que la batalla s'havia guanyat per un factor "*importantísimo: ...la fe en algo santo*".⁴

4. Eliseo Sanz, *Los combates del Bruch*. Madrid: Imprenta del Cuerpo de Artillería, 1903, p. 5.

UN GRAN SOROLL

La segona línia d'interpretació té a veure amb un gran soroll, l'origen del qual variava en funció, evidentment, de l'autor i dels seus interessos. Es tractaria d'un so fort i aterridor, capaç d'espantar els francesos i de fer-los fugir. Aquest gran terrabastall també va adquirir un rerefons religiós, tal com tindrem ocasió de comprovar. Aquí les hipòtesis oscil·laren entre les campanes de les esglésies que tocaven a sometent, el ressò de les armes (tot i que s'assegura que amb prou feines en tenien) i, molt especialment, el del tambor de Santpedor; o, fins i tot, el de les veus, els crits, els trets i els repics que degueren acompanyar la batalla.

De tot aquest conjunt de propostes, n'hi va haver dues que van aconseguir imposar-se i que han estat aferrissadament defensades pels autors de les seves respectives poblacions. L'una és la del Sant Crist d'Igualada i, l'altra, la del timbaler de Santpedor: un mite laic, no exempt tampoc de referències religioses.

La formació d'aquest darrer mite va ser un procés llarg, durant el qual es van anar perfilant tant la seqüència dels fets com la seva suposada identitat i durant el qual, també, va haver de competir amb la proposta d'Igualada. És de justícia, però, reconèixer que les preferències populars es van decantar majoritàriament a favor d'aquest noi i el seu timbal i en perjudici, per tant, de la imatge molt més commovedora del Crist agonitzant.

La cronologia de la formació de la llegenda del timbaler és prou coneguda. Comença amb una cita feta per *La Gaceta Militar y Política de Cataluña* el setembre del 1808; és a dir, tres mesos després de la batalla. En aquest article es feia esment de la presència del sometent de Santpedor, acompanyat d'una caixa de guerra, sense aportar-hi cap més detall. Aquesta manca de precisió va generar moltes incògnites i confusions. Així, mentre que per a alguns el noi capitanejava el sometent del seu poble, per a d'altres simplement era allí i de cop es va posar a tocar el tambor, els repics del qual

foren reproduïts per la muntanya tot fent recular els francesos. Una novetat que *La Gaceta Militar* no esmentava. Això, però, ens porta a un altre punt conflictiu: els coneixements que el noi tenia dels tocs militars. Francesc X. Cabanes, un militar i historiadore de l'època, definia l'instrument com "*una caja de guerra*" que era tocada "*con bastante regularidad*" i que els indicava "*los puntos de ataque y los momentos de avanzar*". Això, però, sembla difícil de creure, si tenim en compte que els resistents eren definits com un grup de pagesos que actuava sense ordre, ni formació, el qual grup va optar per l'estratègia de l'emboscada i l'assalt desordenat. Altres autors, en canvi, es limiten a dir que el xicot, en qüestió, simplement "*estaba batiendo la caja*". L'igualadí Antoni Carner, des d'una posició molt crítica, denuncia que un jove de les seves condicions no podia conèixer els tocs i, si hagués estat així, els altres no els haurien sabut interpretar. Una altra aportació a destacar fou la del cronista santpedorenc mossèn Antoni Vila, per a qui tot plegat no havia estat altra cosa que un gran miracle. Segons ell, Déu es va valer "*d'un obscur i humil vailet... per decidir l'èxit d'aquella jornada del Bruc*".⁵

Una altra incògnita a desvelar era la identitat de l'heroi. Per a uns, era un militar que havia desertat de Barcelona (això explicaria que conegués els tocs); per a d'altres, un noi que havia sortit al pas dels de Santpedor i que més tard va desaparèixer. Mentre que per als d'aquesta població bagenca estava clar que el xicot era un convilatà seu. Aquests dubtes van quedar definitivament aclarits, tot i la manca d'una verificació documental paral·lela, el 1881, quan el metge manresà Oleguer Miró li va posar noms i cognoms. Es deia Isidre Llusà i Casanovas i havia nascut a Santpedor el 1791. Més tard, mossèn Antoni Vila, arxiver i rector del poble, en va escriure la biografia.

5. Josep M. Prat, *Els santpedorencs i la Guerra de la Independència (el timbaler del Bruc)*. Manresa: Ajuntament de Santpedor.

La tesi del timbaler, defensada pels santpedorencs, ha tingut molts detractors, tot i que això no ha impedit que, finalment, es consolidés com el mite més estès i popular, ni que la seva llegenda servís per explicar la victòria dels catalans. Les crítiques van arribar, sobretot, des d'Igualada i Manresa, dues clares competidores de Santpedor i el seu timbal. Antoni Carner va argumentar que, en cas de ser certa la tesi del timbaler, aleshores caldria repartir els mèrits entre el timbal de Santpedor i el de la *patera* d'Igualada, que tocava el seu conciudadà Benet Malvehí i que també era a Can Maçana. Tampoc els autors manresans no l'avalen. Soler creu que Swchartz estava acostumat a sentir tambors i que, en conseqüència, això no el podia sorprendre ni, molt menys, fer-lo recular, i acusa els de Santpedor de voler acaparar tota la glòria.

En la recerca d'aquesta explicació s'hi va enredar una altra qüestió: qui n'havia estat el protagonista real, és a dir, qui havia anat a lluitar a Can Maçana i sota quin lideratge i insígnia. En aquest punt hi van confluïr tres interpretacions, que van anar acompanyades de continuades desqualificacions vers la part contrària. El conflicte, que ja s'arrossegava d'ençà de la guerra mateixa, es va reobrir cap a finals de segle i va enfrontar dues ciutats pioneres en la lluita contra l'ocupació napoleònica: Igualada i Manresa.

LA PUGNA IGUALADA-MANRESA

Des de la capital del Bages es reclamava tota la glòria de la batalla. S'assegurava que aquesta ciutat havia estat la primera a rebel·lar-se i a organitzar-se: havia convocat el sometent, s'havia armat amb bales còniques de ferro —que van ser molt efectives, ja que foradaven les cuirasses dels soldats— i havia enviat els seus homes a Can Maçana, encapçalats pel Maurici Carrió i Serracanta, l'heroi local per excel·lència, el qual també va tenir la seva pròpia llegenda, tot i que les investigacions posteri-

ors van desmuntar aquest mite. Altres líders locals foren el canonge Muntanyà, a qui hom atribuïa el càrrec de comandant general dels sometents en la batalla del Bruc, i Auguri Parera i Solà.

Des d'Igualada es feien reclamacions similars. També ells argumentaven haver pres iniciatives similars a les de Manresa i haver estat els primers d'arribar a Can Maçana, encapçalats pels seus cabdills, també llegendaris, Antoni Franch i els germans Joan i Jaume Llimona. Els documents, però, es van encarregar, una vegada més, de demostrar que el tractament d'herois que hom els atribuïa no sempre es corresponia amb la realitat. Des de la capital de l'Anoia també es reivindicava la miraculosa intervenció del seu Sant Crist.

Finalment, hi havia un tercer candidat, més modest, però no pas per això menys bel·ligerant. Es tracta, òbviament de Santpedor, d'on va sortir un dels sometents i d'on es deia que eren tant el timbaler com el timbal.

Avui en dia, i gràcies a la recerca històrica, sabem que les coses no van anar tal com aquestes llegendes ens havien explicat. Certament que a Can Maçana hi havia els sometents de Manresa, Igualada, Santpedor i altres pobles, que van demostrar una capacitat de resistència innegable i que van fer possible allò que ningú no hauria imaginat: derrotar els francesos. Però també hi havia soldats suïssos, del regiment de Wimpffem i guàrdies valones, que s'havien fet escàpoles de Barcelona. Això fa que el panorama variï sensiblement, tant pel que toca al nombre d'homes (uns 2.000 per al bàndol català), com a la quantitat i tipus d'armament que duïen. També permet escurçar sensiblement les diferències entre els dos exèrcits, sense que això serveixi per infravalorar la superioritat dels invasors.

És evident que l'experiència dels oficials que lluitaren en el bàndol català, així com la seva capacitat organitzativa i de lideratge, devien ser vitals per a garantir aquest desenllaç. Els soldats napoleònics es van veure sorpresos en una emboscada, ben dissenyada pels caps militars, però també

molt ben executada per uns homes sense formació i amb poques armes, que coneixien bé el terreny i que van lluitar amb bravura i coratge. L'indret muntanyós, que obligava a caminar l'un darrere l'altre, donava avantatge als catalans, que, des de les seves posicions més elevades i privilegiades, podien atacar i amagar-se amb facilitat. Els francesos, per la seva banda, estaven en clara inferioritat: no tan sols no podien desplegar les seves estratègies bèl·liques, pensades per a zones obertes, sinó que tampoc no es podien defensar, atrapats com estaven en aquest veritable coll d'ampolla. El triomf català s'ha de veure, doncs, com la suma de les aportacions estratègiques dels militars i del coneixement i de la capacitat de resistència de què feren gala els diferents sometents. Tot això sense obviar el fervor catòlic que els degué caracteritzar en moments tant compromesos i decisius.

En tot cas, la saviesa popular va ser capaç d'immortalitzar la capacitat de resistència dels combatents en la persona d'un humil vailet, fill de la terra, el qual amb el seu modest instrument hauria estat capaç de fer recular l'orgullosa tropa napoleònica. La seva figura simbolitza l'esforç i la gesta d'aquells pagesos que el 6 de juny del 1808 van ser capaços de modificar el curs dels esdeveniments.

FOTO: ARXIU HISTÒRIC COMARCAL D'IGUALADA

El dia 7 de juny de 1908, la infanta M. Teresa de Borbó va imposar les insígnies de capità general a la bandera de la Confraria de la Minerva i del Sant Crist (fotografia pàgina següent). Segons la llegenda popular, aquesta bandera hauria estat present a les batalles del Bruc.

ASSUMPTA MUSET I PONS (Collbató, 1957) és doctora en Història Moderna, professora d'Història Econòmica Mundial a la Fundació Universitària del Bages i màster de gestió d'institucions culturals. És autora de *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: els traginers i els negociants de Calaf i Copons* (1997) i *Una empresa sedera catalana del segle XVIII: Ignasi Parera i Cia de Manresa* (2002).

FOTO: ARMIU HISTORIC COMARCAI DIGITALADA